

19. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NDE TIP EĞİTİMİ VE TIP DİLİNİN TÜRKÇELEŞMESİ ÇABALARI

MEDICAL EDUCATION AND ATTEMPTS TO ADAPT MEDICAL TERMS TO THE TURKISH LANGUAGE IN THE OTTOMAN EMPIRE DURING THE 19TH CENTURY

YRD. DOÇ.DR. NURDAN KIRIMLIOĞLU

EskişehirOsmangaziÜniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

Adres:EskişehirOsmangaziÜniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

Meşelik/Eskişehir

E-posta: nurdank@ogu.edu.tr

nurdankirimli@hotmail.com

19. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NDE TIP EĞİTİMİ VE TIP DİLİNİN TÜRKÇELEŞMESİ ÇABALARI

ÖZET

Osmanlı toplumunun hemen her alanında modernleşmeye doğru bir değişme, dönüşme çağı olan 19. yüzyıl ve takip eden dönem tıp tarihimiz açısından, modern tıp düşüncesinin ve anlayışının gelişmesine, tıp dilinin Türkçeleşmesi çabalarına sahne olmuştur. Geleneksel usta-çırak usulü eğitimin hakim olduğu darüşşifalardaki eğitimin çağın gereklerini karşılayamadığının görülmesiyle, modern bir tıp eğitimi tesis edebilmek için ilk adımlar yüzyılın ilk çeyreğinde atılmıştır. 14 Mart 1827'de, İstanbul'da, Tıphane-i Amire ve ardından Cerrahane-i Mâmure'nin kurulması, bugün Türkiye'de çağdaş tıp eğitiminin başlangıç noktası olmuştur. 1850'li yıllarda tıp eğitiminin Fransızcadan Türkçeye çevrilmesi için mümtaz sınıfla başlayanmücadeleMekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin açılışına, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin kuruluşuna ve Türkiye Tıp Akademisine temel olmuştur.

Anahtar Kelimeler:Tıp eğitimi, mümtaz sınıf, modernizasyon, 19.yy. Osmanlı Devleti

MEDICAL EDUCATION AND ATTEMPTS TO ADAPT MEDICAL TERMS TO THE TURKISH LANGUAGE IN THE OTTOMAN EMPIRE DURING THE 19TH CENTURY

SUMMARY

The Ottoman Empire of the 19th century and the following period had witnessed a shift towards modernization in every field, including important steps for Turkish medical history, the development of modern medical thought and understanding and the adaptation of medical terms into Turkish. The Ottoman hospitals (*darüşşifa*), where a traditional master-apprentice system was dominant, were not able to meet the requirements of the modern age, leading to the first steps that would establish a modern medical education in the first quarter of the century. The founding of the Tıphane-i Amire (Chief Hospital) in Istanbul on March 14th1827, and founding of the Cerrahane-i Mâmure (Public Facility for Medicine) afterwards have set the foundations of modern medicine education in today's Turkey. The struggle of translating medicine education from French into Turkish has started in the 50s with the laureate class and has led to the founding of the Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (The Public School of Medicine) and the Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye (The Ottoman Medical Society).

Key Words:Medical education, laureate class, modernization, Ottoman Empire During the 19th Century

19. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NDE TIP EĞİTİMİ VE TIP DİLİNİN TÜRKELEŞMESİ ÇABALARI

GİRİŞ

Bilim ve sanat içinde bulunduğu toplumun özelliğini yansıtmakla beraber aynı zamanda ortaya çıktığı dönemin ve tüm insanlığın ortak değeri olarak kabul edilmekte ve bu değerlerle ilintili olarak toplumlar arasında bir geçiş olmaktadır. Bu geçiş 18. yy itibariyle batıdan doğuya yani Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne doğru olmuştur. Ancak ondan önceki dönemlerde özellikle 13. ve 15.yy'larda geçiş tam tersi olmuş, doğuda gelişim gösteren İslam kültürü batı için bir kaynak teşkil etmiştir.

Osmanlı Devleti ortaçağda fikri anlamda temellerini tamamlamış, tarihten gelen devlet kurma yetisiyle, bilimsel ve kültürel değerleriyle batıya örnek olmuştur.1453 yılında İstanbul'un fethiyle Bizans İmparatorluğu'na son verilmiş ve başlayan yeniçağla birlikte Osmanlı Devleti, askeri gücü, ekonomisi, bilimi, sanatı ve kültürüyle diğer dünya devletlerini etkisi altına almıştır. Batıya olan bu etki 18. yy'a kadar sürmüştür. Aydınlanma döneminin başladığı 18.yy'la birlikte batıda yeni eğitim düşüncesi ve kurumları gelişirken, Osmanlı Devleti her alandaki gücünü kaybetmeye başlamıştır (1).

Osmanlı Devleti Kanuni'nin son zamanlarına kadar kendine özgü ve iyi işleyen toplumsal ve ekonomik düzene sahipken özellikle art arda uğranan askeri yenilgiler ve sonrasındaki antlaşmalar sonucu yaşanan büyük toprak kayıpları, ülkenin kendi içinde yaşadığı başkaldırıları, ülkeyi yönetenleri Batı'nın askeri strateji ve teknik dallardaki üstünlüğünü kabul etmek durumunda bırakmış, bunun sonucu olarak da 18.yüzyıldan itibaren batılılaşma çabalarının artmasına yol açmıştır. Devletin çöküşüne engel olmak için ortaya atılan bir çözüm önerisi olarak, modernleşme anlayışını belirten batılılaşma, Osmanlı Devleti'nde öncelik askeri yapılanmada olduğundan ve gelişmeler büyük ölçüde askeri açıdan izlendiğinden, ordudan ve ordunun batının izlediği yolla yenilenmesinden başlamıştır (2-4). Bu durumda öncelikle, iyi yetişmiş eğitmen subaylara, yeni askeri teknikleri uygulayabilecek personel ve silahları üretecek mühendislere, sağlık alanında da modern anlamda yetişmiş tıp adamlarına ihtiyaç duyulmuştur.

Osmanlı Devletinin 19.yüzyılda yaşadığı batılılaşma süreçleri toplum içinde sınıflara ve milletlere göre olan farklılaşmada değişiklikler meydana getirmiştir. Eğitim kurumlarının değişikliklerin sağlanması ve yeniden üretilmesinde önemli işlevler yüklenmesi nedeniyle bu süreçte yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. Bu dönemde özellikle askeri alanda başlayan yenileşme hareketleri, eğitim alanında da Fransız eğitim sisteminin ülkemize aktarılması ve müfredat olarak aynen uygulanmasıyla kendisini göstermiştir.

Siyasal otoritenin dayandırıldığı ideolojiyi yeniden yaratmak eğitim sisteminin temel işlevlerinden biridir. Eğitim sistemi bunu gerçekleştirirken diğer yandan yeni oluşan elitler, basın ve diğer güçlerle birlikte özellikle yüksek öğretim düzeyinde bu ideolojinin muhaliflerini de üretmiş ve bir sonraki dönemin hazırlanmasına yardımcı olmuştur.

Batılılaşma sırasında batı bilimine ait bilgilerin Osmanlı toplumuna girmesi yöneticilerin zihinsel sınırlamaları ile gerçekleşmiştir. Ancak bu geçiş dil sorununun doğmasına da neden olmuştur. Yeni bilimsel kavramlar yeni kelimelerin türetilmesini gerektirmiş, Fransızcaya ağırlık verilmiş, Arapça ve Farsça bilgisi ancak Osmanlıcanın doğru okunup yazılmasını sağlayacak düzeye inmiştir. Bu dönemde Arapça ve Farsça eserlerin çevirilerinin yapılarak yayınlanması bu dillere bilim dili olarak gereksinim duymayı azaltmıştır. Bilimsel olarak batıya ait bilgilerin aktarılması sırasında Fransızcaya ağırlık verilmesi, bilim dili olarak Arapçanın yerini Fransızcanın alması sonucunu değil, bilim dilinin Türkçeleşmesi eğilimini yaratmıştır (5).

Çalışmada, 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde tıp alanındaki eğitim ve tıp dilinin Türkçeleşmesi çabaları hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE TIP EĞİTİMİ'NDE BATILILAŞMA

Osmanlı Devleti'nde tıp eğitimi, islam tıp eğitimine paralel olarak medreselerde yapılmış ve usta-çırak şeklinde bir eğitim sürdürülmüştür. Medreseler devletin kuruluşundan itibaren bilim, eğitim ve öğretimin en önemli merkezi olmuş, yirminci yüzyıl başlarında devletin yıkılışına kadar faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Avrupa'da şekillenen yeni tıp eğitimi medreselere girmemiş, batılılaşma düşüncesiyle yeni tıp eğitimi verecek okulların açılması 19.yy'da gerçekleşmiştir (6).

İnsanlık tarihi boyunca toplumların, ayakta kalabilmelerini ve sosyal yaşantılarını her şeyden önce eğitim sağlamıştır. Ne zaman toplumda bir sorunla karşılaşılsa toplum bireyleri hemen eğitim sistemine dikkat etmiş ve tartışma konusu etmiştir (7).Osmanlı Devleti de son dönemlerinde Avrupa karşısında güçsüz ve diğer devletlerden bir adım geri kalmasında kurtuluşunun yolunu eğitim sisteminde görmüş,III. Selim'den itibaren batılı tarzda eğitim modeli Osmanlı Devleti'ne taşınmıştır.

III. Selim (1789-1807) devletin çöküşünü önleyebilmek, ordunun düşmanlara karşı yüzyıllar süren üstünlüğünü yeniden kazanmasını sağlayabilmek için Osmanlı sultanlarının geleneksel meşveret yani görüş alma yöntemini kullanmış, güvendiği Müslüman ve gayrimüslim devlet adamlarından raporlar istemiş, bu raporları değerlendirerek harekete geçmiştir. Bu doğrultuda reformları başlatarak sürdürmüş, yönetim, eğitim ve orduda köklü değişiklikler yapmaya çalışmıştır (5).

19. yüzyılın başında bir taraftan klasik tıp eğitimi devam ederken, III. Selim, devletin bütün kurumlarını kapsayan reformları arasında 1805'te Kasımpaşa' da, donanmanın hekim ihtiyacını karşılamak ve hastalarını tedavi etmek amacıyla, öğretim kadrosunda bir hekim ve bir cerrahın bulunduğu eğitim hastanesi isptalya ile yanına teorik tıp ve cerrahi eğitimi verecek tabibhane binasını inşa ettirerek 1806'da Tersane Tıp Mektebi/Tersane Tabibhanesi kurduğunu, ancak her iki okulda kısa süre sonra kapatılmıştır (6,8,9).

III.Selim'in bir reform olarak kurmuş olduğu Nizam-ı Cedid ordusuna karşı olan bir grup ulema ve bazı yeniçeri ağalarının kışkırtmaları sonucunda yeniçeriler ayaklanmış, bu ayaklanma sırasında III.Selim'in ölümünün ardından II.Mahmut (1808-1839)tahta çıkmıştır. Yenilik hareketlerine devam etmek istemiş, ancak büyük bir karşı duruşla karşılaşmış, bu süreç içinde reformları durdurmuş, 1826'da yeniçerilere karşı kazandığı zafere kadar yenilik düşmanlarına karşı sistemli bir şekilde iktidarını güçlendirmeye devam etmiştir. II.Mahmut yeniçeri ocağını ortadan kaldırdıktan sonra "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adını verdiği modern Osmanlı ordusunu kurmuş ve bu yeni orduyla reformlara hız vermiştir (10).

II.Mahmut Osmanlı toplumunun yenilenmesi ve güçlenmesi için eğitimin önemli olduğunu kavrayarak sağlık, sanat ve teknik konularında temel okullar açarak işe başlamıştır.II.Mahmut'un eğitim alanındaki en büyük adımlarından biri tıp okuludur. 1826'da kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı ordunun sağlık ihtiyaçlarını karşılamak ve savaşlarda can kaybını azaltmak için yeni tıp uygulamalarını bilen hekimler gereklidir. Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin yeni orduya gereken hekim ihtiyacının karşılanması için yeni bir tıp okulu kurulması yolundaki dilekçeleri ve II. Mahmut'un mevcut medreselerle ve bu şekildeki bir tıp eğitimiyle hekim ihtiyacının karşılanamayacağını fark etmesi sonunda, II.Mahmut yeni ordu için bir tıp okulu açılması emrini Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendiye vermiştir (10,11).

14 Mart 1827'de Vezneciler'de, Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağı'nda Tıphane-i Amire adı verilen tıp okulu eğitime başlamıştır. Batılı anlamdaki bu ilk tıp okulunun açılışı hakkında Padişah II. Mahmut, sadrazama yazdığı mektupta amacını şu şekilde belirtmiştir: "Biz gerek askerimiz gerekse memleketimiz için iyi hekimler yetiştirip sağlık hizmetin gerekli

olduğu yerlerde görevlendirmeli ve tıp bilimini kendi dilimizde öğretebilmek için gerekli kitapların yazılmasına çaba göstermeliyiz''(12).

Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin Dekan olarak atandığı okulda, 1. ve 2. sınıflarla başlanan eğitimin süresi dört yıldır. 1.sınıfta Türkçe olarak Kur'an, Birgivi Risalesi, ilmihal, dilbilgisi, imla, kompozisyon, tıbbi bitki ve ilaçlar, sakatlıklar ve hastalıkların tanımları anlatılırken, 2.sınıfta İtalyanca ve Fransızca dilbilgisi ve cümle yapısı öğretilir, bu dillerdeki tıp kitaplarından çeviriler yapılır ve resim üzerinden anatomi dersi verilirdi. 1828-29 yıllarında açılan 3.sınıfta Fransızca ve İtalyanca tıp dersleri yanında hastalıkların tanımları, tedavileri ve ilaçları anlatılırdı. 1834 yılında eğitime başlanan son sınıfta, uygulamalı tıp, fizik, kimya, botanik, anatomi ve fizyoloji dersleri verilirdi (13). Bu, çağı için son derece ilginç ve ileri bir eğitim programı olarak temelde Fransız ve Alman tıp okullarındakine benzer bir eğitimdi (12). Sadece Müslüman öğrencilerin kabul edildiği okulda son sınıfta yapılan sınavı başarıyla geçenler, hastanelerde ve tabur hekimlerinin yanında birkaç sene klinik eğitime tabi tutulurlar, tek başlarına hasta bakma becerisi kazandıktan sonra diplomalarını alırlar ve müstakil tabip ünvanıyla askeri hastane, alay ve taburlara atanırlardı (13).

Hekim ve cerrah yetiştirmek için açılan okulun üst katı Tıphane, alt katı Cerrahhaneye ayrılmıştı. 20 öğrenciyle başlayan bir yıllık cerrahi sınıfında cerrahi öğrencileri (şakirdan-ı cerrahin) kurşun çıkarmak, damar bağlamak, kemik kesmek, kırık çıkık tedavisi gibi savaş cerrahisine ait yöntemler öğreniyorlar, talim günlerinde askeri hastanelerde cerrahların yanında pratik eğitim alıyorlardı.

Eğitim devam ederken cerrahi eğitimi veren yeni bir okul kurulmasının gündeme geldi. 9 Ocak 1832'de Topkapı Sarayı civarında Değirmenkapısı mevkiinde Hastalar Odası'nda Cerrahhane-i Mamure adıyla yeni cerrahlık okulu eğitime başladı. 1833'de Tıphane-i Amirede'ki Cerrahi sınıfı bu yeni okula katıldı. Dört yıllık eğitim sürecinin ilk üç yılı teorik, son yılı kıtalarda staj şeklinde gerçekleşmekteydi. Okulun müdürü ve eğitimden sorumlu kişisi cerrah Sat Deygalliére idi. Genel anatomi, sargıcılık ve buna ait bilgiler, askeri tıp, cerrahi kimya derslerini veriyordu (13).

Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure mezunlarının sayısı ihtiyacı karşılayacak düzeyde olmadığından ve daha iyi koşullarda eğitim yapılabilmesi ve bu iki okulun birleştirilebilmesi için daha geniş bir alana ihtiyaç duyuldu. Bu dönemde II. Mahmut Avrupa'daki tıp fakülteleriyle yarışabilecek bir bina yapılmasını emretti. 1838 yılında şimdi Galatasaray Lisesinin bulunduğu yerdeki eski Enderun Mektebi, tıp fakültesi olarak düzenlendi. Klinikler, poliklinikler, öğrenci yatakhaneleri, derslikler düzenlendi, çok gelişmiş bir botanik bahçesi ve müze oluşturuldu. Fizik ve kimya laboratuvarları, kütüphane, bir basımevi kuruldu.

Galatasaray'a taşınan bu okulun adı da Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane olarak değiştirildi. Adliye sözcüğü II. Mahmut'un şiirlerinde kullandığı adli mahlasına ithafen O'na olan saygıyı ve okulun onun zamanında açıldığını belirtmek için eklenmiştir. Okulun başına Viyana'dan Profesör Bernard getirilmiş, Dr. Bernard, mezun olduğu Viyana'daki Josephinum Askeri Tıp Cerrahi Akademisi ders programından esinlenerek yeni bir eğitim programı hazırlamıştır (14). II.Mahmut, ölmeden bir ay önce okulun açılışında tıp eğitiminin önemine işaret etmiş ve Fransızca olarak başlanan eğitimin daha sonra Türkçe yapılması konusundaki isteğini şu şekilde belirtmiştir:

“Çocuklar bu güzel binaları tıp mektebi olarak yaptırđım. Adını Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane koydum. Burada insanın kutsal sağlığının korunması amacına hizmet edileceğinden bu okulu diğer okullara tercih ettim. Burada tıp bilimlerini Fransızca öğreneceksiniz. Sizlere Fransızca okutmaktan amacım Fransızcaı öğretmek değil, tıp bilimlerini aşamalı olarak kendi lisanımıza kazandırmaktır... Bizim beklemeye vaktimiz olmadığı gibi yurdumuz ve ordularımızın büyük ihtiyacı olan hekimleri bir an önce yetiştirmek ve Türkçe tıp kitaplarını meydana getirmek zorunluluğundayız...”(10).

Derslerin Fransızca olarak verildiği yatılı okulda ilk mezunların verildiği 1842-1843 yılında eğitim süresi yedi yıldı. 3 yıl hazırlık ve bilimlere başlangıç, 4.yıl tıp ve cerrahi olmak üzere iki temel bölümde eğitim verililiyordu. İlk yıl Tıphane ve Cerahhanede'den 80 öğrenci sınava alınmış, sadece 15'inin yeterli seviyede Fransızca bildiği saptanmış, diğerleri Fransızca öğrenmeleri için hazırlık sınıfına kaydedilmişti (13).

Mektebi Tıbbiye-i Şahane başlangıçta sivil bir tıp okulu kimliği taşımış, öğrencilerin sivil olarak eğitim görüp mezun olmalarından sonra hekimbaşılık tarafından yapılan atamalar çerçevesinde askeri hekim kadrolarına geçişi söz konusu olmuştur. Okulun ilk mezunlarını vermesinden hemen sonra eğitim süresinin yetersiz olduğu görüşü benimsenmiş ve ilk dört yıl ortaöğrenim sonraki beş yılı yüksek öğrenim niteliğinde dokuz yıllık bir programa geçilmiştir. Dört yıllık ilk bölüm bir süre sonra iki yıla indirilmiş, daha sonra üç yıla çıkarılmış, yüksek kısma da ilerleyen yıllarda altıncı sınıf eklenmiştir (15).

Dr. C.A. Bernard'ın çabalarıyla okul bünyesinde ayrıca eczacı yetiştirmek üzere 1839 yılında iki yıllık Eczacı Sınıfı, 1843 yılında ebeleri eğitmek için haftada bir gün Ebe Sınıfı faaliyete geçmiş, 1846 yılında bunlara Sağlık Memurları Sınıfı eklenmiştir. İlk eczacılık sınıfı derslerin Fransızca olması nedeniyle tıp derslerini takip edemeyen öğrenciler için açılmıştır.

Öğrencilerin anatomi derslerini, ölü insan bedeni üzerinde yapmaları önemli bir gelişme olarak bu dönemdeki yerini almıştır. Dr.C.A.Bernard'ın temel ders olan anatominin mutlaka kadavra üzerinde ve diseksiyonla birlikte verilmesi konusundaki isteğine Sultan

Abdülmecit'in 1841 ylndaki fermanıyla izin verilmiş, ölen esirlerin cesetleri diseksiyon kaynağı olarak kullanılmıştır (16).

1838'de başlayan tıp eğitimi, 1843'de ilk mezunlarını Padişah Sultan Abdülmecit ve devlet adamları önünde yapılan bir merasimle vermiştir. Dr.C.A. Bernard'ın 1844 ylnda ölümünden sonra yerine Muallim-i Evvel olarak anatomi hocası Dr. Sigmund Spitzer (1813-1895) getirilmiştir. Dr. Spitzer Galatasaray'daki tıbbiyenin Avrupa çapında bir ğretim verdiğini göstermek için son sınıftan seçtiği dört alışkan öğrenciyi doktora sınavını vermek için Viyana'daki askeri tıp akademisi Josephinum'a göndermiş, öğrenciler 1848 ylnda buradaki sınavı kazanarak Viyana Tıp Fakültesi'nin Tıp Doktoru ünvanını almışlardır. Galatasaray'daki askeri tıbbiyenin eğitim kalitesi Avrupa'da onaylanınca Sultan tarafından bir fermanla fakülte olarak kabul edilmiştir (17). Galatasaray Tıbbiyesi 1848 ylnda Beyoğlu yangınında kl olmuş, eğitime 1949 ylnda Halıcioğlu'ndaki Humbarahane Kışlası'nda devam edilmiştir (18).

TIP DLNİN TÜRKÇELEŞMESİ ÇABALARI

Başlangıçta sadece Müslüman ğrencilerin alındığı okula 1939 ylnda Tanzimat'ın ilanıyla tebaa arasında kabul edilen eşitlik nedeniyle (19), 1841 ylndan itibaren gayrimüslim öğrenciler de alınmaya başlamıştır.

Eğitimin Fransızca yapılması, eğitim kadrosunun ve önemli sağlık kurumlarının yabancıların ve gayrimüslimlerin eline geçmesine neden olmuştur. Okulda tıp eğitiminin Fransızca yapılması Müslüman Türk ğrencilerin başarısız olmasına ve mezunların çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturmasına yol açmış, 1855 ylnda yedi mezunun, 1859 ylnda dokuz mezunun sadece birinin Müslüman Türk olduğu görülmüştür. Tıp ğrencilerinin yemek, yatak, giysi, kitap gereksinimlerinin karşılanması, hatta öğrencilere maaş bağlanmasına karşın ülkenin hekim açığı kapatılamamış, Tıbbiye, kurucusu II. Mahmut'un gösterdiği hedeflere doğru ilerleyememiş, Türkçe tıp kitabı yazılamamıştır (10).

Fransızca, uzun ve yorucu tıp öğretiminin askeri tıp okulunun az sayıda mezun vermesine sebep olduğunu gören hocalar ve özellikle tıp öğrencileri, 1850'li yılların ortalarında dil sorununu tartışmaya başlamış, Tıbbiye'de ğretimin, Mühendishane'de ve Mekteb-i Harbiye'deki gibi Türkçe yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

1856 ylnda, Fransızca eğitim yapan askeri tıbbiye içinde, tıbbın Türkçe okutulduğu bir "mümtaz sınıf" açılmıştır. O sırada okulun müdürü olan Cemaleddin Efendi sınıfın açılışında öğrencilerin yeterli ve yetenekli olanlarını bir araya getirmiş, ğretmen olarak mer Lütfi Efendi'yi görevlendirmiş, burada Türkçe dil eğitimini başlatmıştır (20,21). Sınıfın ğrencileri

hocalarıyla birlikte Fransızca kitapları Türkçe'ye çevirmeye, Türkçe tıp terimleri oluşturmaya başlamışlardır.

Ancak tam da bu dönemlerde hekimlik, yabancılara ve gayrimüslimlere ait meslek olarak varlığını sürdürmekte, Müslüman Türk doktorlara ilgi gösterilmemekte, eğitim gayrimüslim hocalar tarafından verilmekte, Türkler bilimsel gelişmelerin koşulu olan bilimsel derneklerden de dışlanmaktaydılar. Padişahın himayesinde 1856 yılında kurulan Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin hem müzakere hem de yayın dili Fransızca olduğundan çok az Türk üyesi vardır. Cemiyet'in yayın organı olan Gazette Médicaled' Orient bilimsel toplantılarındaki tartışmalar ve dünyadaki gelişmeler yanında Osmanlı Devleti'nin sağlık sorunları ve düzenlemelerini İstanbul'da yaşayan yabancı ve gayrimüslimlerin görüşleriyle aktarmaktadır (21).

Mümtaz sınıfla resmi anlamda başlayan eğitimin Türkçeleşmesi çabaları, Tanzimat'la birlikte devlet sınırları içinde önemli mevki ve makamlara gelebilecek haklar tanınan yabancı ve gayrimüslim hekimlerin çıkarlarına ters düşmektedir. Fransızca bilmeleri onları istedikleri yerlere taşıyabilecek artı bir özelliktir. Bu nedenle ayrıcalıklı bir konuma gelmelerini sağlayan dil avantajını kaybetmemek için Türk dilinin tıp eğitimi için uygun olmadığı şeklindeki görüşlerini kendi yayın organları Gazette Médicaled' Orient yoluyla yaymaya başlamışlardır. Türkçenin hem din hem de çağdaş bilimleri öğretmek için yeterli olmadığını medresede Arapça, tıp okulunda Fransızca öğretim yapılmasıyla kanıtlamaya çalışmışlar (10), Hayrullah Efendi'nin okul müdürlüğüne atanması sonrasında sınıf dağıtılmış, ancak bir grup buradaki çalışmalarına devam etmiştir (10,20,21).

Bu grup içinde Kırımlı Aziz, Vahid, Hüseyin Remzi, Servet, Nedim, İbrahim Lütfi, Bekir Sıdkı Beyler ve diğerleri bir yandan Türkçe tıp dili üzerine araştırmalarına devam ederlerken diğer yandan o sırada okulda öğretmen olarak bulunan Serviçin, Baruçi, Konstantin Karatodori Efendilerden görmekte oldukları zulme baş eğip itaat etmişlerdir. Dil üzerine yaptıkları araştırmalar sonunda Osmanlı Devleti'nin tıp eğitiminin kesin olarak Türkçe yapılabileceğine kanaat getirerek bunu hayata geçirebilmek için yapılması gereken tercüme, yayın organı, cemiyet kurma vb. düşüncelerini hocaları Binbaşı Ahmet Ali Efendi'ye, hocaları da okul müdürü Arif Bey'e aktarmıştır. Müdür bu düşünceyle yola çıkan gençlerin kararlılık ve bilgilerini ölçmek için her birinden birer konu çevirmelerini Ahmet Ali Efendi vasıtasıyla istemiş, yapılan çeviriler yine aynı hoca aracılığıyla müdüre ulaştırılmış, ancak müdür, öğrenci oldukları için bu hareketin eğitimlerine zarar vereceği düşüncesiyle bu istek ve eylemlerinden vazgeçmeleri gerektiğini kendilerine bildirmiştir. Uyarıya rağmen bu süreç içerisinde grup toplantılarını yapmış ve cemiyete ilişkin bir nizamname oluşturmuşlardır. Uyarı üzerine yalnız tatil günlerinde toplanmaya başlayan Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye

Eyüp Sultan civarında, Baba Haydar mahallesinde Mekteb-i Tıbbiye matbaa müdürü Hacı Arif Efendinin o sırada oturduğu Hacı Beşir Ağa medresesinde 1862 yılında gayr-ı resmi olarak kurulup teşkilatlanmıştır. Daha sonra çalışmalarına Vahid Bey'in Konağında ya da Mercan'da Yeni Han'da tuttıkları bir oda da devam etmişler, toplantılar üyelerin dağılması sebebiyle bir süre sonra sona ermiştir (20,22,23).

Mümtaz sınıfla birlikte gündeme gelen tıp eğitiminin kolaylaştırılması ve Türkçeye çevrilmesi çalışmaları sürerken karşılaşılan direnç nedeniyle oturmuş askeri eğitimde değişiklik yapılamamış, bu anlamda gerçekleştirilen eylemler okul müdürlerinin okuldan alınması ve öğrencilerin susturulmasıyla sonuçlanmıştır.

1865 yılında ikinci kez Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane müdürlüğüne atanan Salih Efendi de Fransızca yapılan tıp eğitiminin hekim yetiştirmeye uygun olmadığını, bu nedenle tıp eğitiminin Türkçeleştirilmesi gerektiğini düşündüğünden ve bu eylemlerin gizlice gerçekleştirilmesini de uygun bulmadığından çözüm arayışına başlamıştır. Bunu padişaha iletmek için en uygun zamanı beklemiştir. Salih Efendi göreve başladığında devletin sınırları içinde sağlıkla ilgili iki zor durum, binlerce kişinin öldüğü 1865 kolera salgını ve 1866 Girit isyanı yüz yüze gelmiştir. Her iki durumda da yeterli sayıda hekim bulunmasında çekilen zorluk Sadarete resmi yazıyla durumu bildirmesine neden olmuştur. Çekilen hekim sıkıntısının ortadan kaldırılması için taşrada hizmet verecek hekimlerin Askeri Tıbbiye içinde ayrı bir okulda sivil eğitimle kısa sürede yetiştirilmesinin mümkün olacağını bildirmiştir. Bunun ancak Türkçe tıp eğitimiyle olanaklı olabileceğini ise karşı duruşları engellemek adına son derece dikkatle, yazışmanın “usul-ü tedrisiye” bölümünün sonuna doğru “...*bu mektebdefenn-i tib ve teferruatının lisan-ı Osmaniye tercüme ile talim olunacağı*” şeklinde ifade etmiştir. Bu konuda yapılan kulis çalışmaları sonunda 2 Ocak 1867 tarihinde Türkçe eğitim verecek olan Sivil Tıp Okulu “Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye” Sultan Abdülaziz'in iradesiyle kurulmuştur (22).

Salih Efendi Sivil Tıbbiyenin kuruluş iradesinin geldiği gün sadarete önemli bir yazı daha yazarak Tıbbiye içinde kurulmuş olan Sivil Tıp Okulu için gerekli kitapların Türkçeye çevrilmesi gerektiğini bunun için de bir cemiyete ihtiyaç olduğunu, bunların nasıl ve ne için çalışacaklarını belirtmiştir. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin resmen kuruluş teklifi olan bu yazıya cemiyetin nizamnamesi de eklenmiş, teklif görüşülmüş, padişaha sunulmuş, 3 Mart 1867 tarihinde de cemiyetin kurulma iradesi çıkmıştır (22).

Salih Efendi, Kırımlı Aziz, Vahid, Hüseyin Remzi, Servet, Nedim, İbrahim Lütfi, Bekir Sıdkı Beyler ve diğerleri cemiyetin kurucuları olarak amaçlarına ulaşmışlardır. İlk seneki derslerin çoğunu Kırımlı Aziz Bey üstlenmiş, bu husus salnamelerde kayıt altına alınmıştır. Sivil

Tıbbiye’de hocalık yapmaya başlayan grup üyelerinin çoğu, üç sene gibi kısa bir sürede tıp derslerinin Türkçe olarak yapılabileceğini ispat etmişler ve 1870 yılında Mektebi Adliye-i Şahane’de de Türkçe tıp eğitimine geçilmiştir. Ancak bu geçişe karşı olanlar kitap ve gazetelerde görüşlerini bildirmişler, padişah ve iradeye etki etmek istemişlerdir. Cemiyet üyeleri de bu görüşlere gereken yanıtları vermişler ve mücadele uzun bir süre devam etmiştir (22,23).

Bu çerçevede, Türk doktorlar Avrupa’da yayınlanan tıp kitaplarından tercüme yapmaya başlamışlar, ortak çalışmaları sonunda, bir dizi Osmanlıca tıp kitabı ve nihayet, 1873’te Lûgat-ı Tıbbiye yayınlanmıştır. Bu eser, Pierre-Hubert Nysten’in tıp sözlüğü esas alınarak hazırlanmıştır. Eserin tercümesi farklı bilim dallarından (tıp, kimya, fizik ve diğer dallar) uzmanların işbirliğini gerekli kıldığından, bu görev Cemiyet-i Tıbbiye-yi Osmaniye’ye verilmiştir. Çeviri sürecinde İbn Sina, Razi ve Zehravi’nin eserleri ilk başvuru temel eserler olmuştur. Avrupa tıbbında 18. y.y’dan itibaren kullanılan tıp terimlerinin karşılıkları için Avrupa tıp eserlerinden tercüme yoluyla hazırlanmış olan Şanizade’nin “Hamse”si ve aralarında Meninski’nin sözlüğünün de bulunduğu sözlükler kullanılmıştır. Bilimdeki gelişmeler sonucunda bu lugattaki terimlerin yetersiz kalması üzerine Cemiyet 28 sene sonra 1318 (1901) de Lûgat-ı Tıp adı altında (2.baskı İstanbul 1900) ikinci tıp lugatını da yayınlamıştır (24).

Böylece, 1860-1870 yılları arasındaki on yıllık çalışmanın sonunda, 1870’li yılların başında Osmanlıca tıp kitaplarının sayısında görece bir artış meydana gelmiştir (25). Cemiyet, Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkçe tıp dilinin gelişmesi üzerinde çalışmalarına devam etmiş, ancak, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye’nin esas amacı olan Tıp Dilinin Türkçeleşmesi maddesi, 1966’da Türkiye Tıp Akademisi şeklinde adı ile beraber tüzüğü de değişen Cemiyetin esas amacı olmaktan çıkmış ve bir tıp sözlüğü hazırlamak ancak amacı ve faaliyetleri arasında en sonda yer almıştır (23).

Kitapların Türkçeye çevrilmesi yanında Türkçe bilmeyen yabancı hocaların okuldan ayrılması söz konusu olmuştur. 1869 yılından itibaren hoca yetiştirmek üzere yeni mezunlardan sınavla seçilenlerin çoğu ihtisas için Paris, Viyana ve Almanya’ya gönderilmiştir. Tıp eğitimlerini tamamlayıp yurda dönen hekimler Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’ye, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’ye, Gülhane’ye ve 1909’dan sonra ise Tıp Fakültesine hoca olarak atanarak yeni bilgilerle tıp eğitimine katkıda bulunmuşlardır (10).

1903 yılında kurulup varlığını 15 yıl sürdüren Şam Mektep-i tıbbiyesi üçüncü ulusal tıp okulu olarak Osmanlı döneminde tıp eğitimi tarihinin kendine özgü bir boyutunu oluşturmuştur. Bunun yanında 19.yy.da Osmanlı topraklarında sürdürülen misyonerlik

faaliyetleri çerçevesinde kurulmuş ve uzun ömürlü olmamış okul veya hastane şeklindeki tıp eğitimi kurumlarının varlığı da söz konusudur (15).

1908 yılında sivil tıp okulunun başına Dr. Cemil Paşa getirilerek düzenlemeler yapılmış, okulun adı fakülteye dönüştürülerek ilk Tıp Fakültesi kavramı 14 Kasım 1908 tarihinde kabul edilmiştir (26).1909'da ayrı binalarda eğitim veren askeri ve sivil tıp okulları Tıp Fakültesi adı altında Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılan Haydarpaşa'daki binada Darülfünun-u Osmanî bünyesinde birleşmiştir. 1933 yılındaki üniversite reformuna kadar bu binada varlığını sürdüren tıp fakültesi İstanbul Üniversitesi'ne devredilerek Beyazıt'ta eğitime devam etmiştir (27).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketi askeri yenilgilerle birlikte gündeme gelmeye başlamıştır. Osmanlı reformcuları yenileştirme ve düzenleme yönündeki çabalarını uzun bir süre, askeri mağlubiyetlerden dolayı bu alana yönlendirmişler, bu alandaki gelişmenin ancak eğitimle gerçekleşebileceğinin farkına varmışlardır.Eğitim kurumlarının değişikliklerin sağlanması ve yeniden üretilmesinde önemli işlevler yüklenmesi nedeniyle bu süreçte yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. 18.yy'ın başlarından itibaren batı ile gerçekleşen temaslar sonrasında yeni tıp eğitimine yönelim artmış, batı tarzı tıp anlayışı Osmanlı Devleti'nde hakim olmaya başlamıştır.

Bu amaçla kurulan Tıphane-i Amire'de eğitim 4 yıldır. İlk yıl Arapça, Fransızca, fizik, kimya; ikinci yıl Fransızca yanında anatomi, zooloji, botanik; üçüncü yılda genel sağlık ve askeri cerrahi; son sınıfta ise dahiliye, hariciye ve kadın-doğum dersleri yer almıştır. Bu, çağı için son derece ilginç ve ileri bir eğitim programıdır. Temelde Fransız ve Alman tıp okullarındakine benzer bir eğitimidir. Tıphane-i Amire'dekine benzer bir disiplin temelli eğitim programı ABD'de 1870'lerden sonra oluşturulmuştur. ABD'de tıp eğitiminin çağdaş anlamda yenilenmesi ise 1910'da Flexner raporundan sonra gerçekleşmiştir.

Batılı tarza geçiş dil sorununun doğmasına neden olmuştur. Öğrenciler, Fransızca olarak yapılan öğretimden yeterince yararlanamadıkları gibi kendileri de beklenen ölçüde yararlı olamamışlardır. Tıp dilinin Türkçeleşmesi, anlayıp öğrenmeyi kolaylaştırmak bakımından kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiş1850'lerin ortasında sınırlı sayıda öğrenciye Arapça, Farsça ve Türkçe derslerin verildiği mümtaz sınıfın açılması, tıp eğitiminin Türkçeleşmesi tarihçesi açısından önemli bir gelişme olarak sivil tıp okulunun kurulmasını sağlamıştır. Türkçe tıp eğitiminin başlamasıyla hızla Türk öğretim üyeleri yetişmiş, Türkçe yazılı eserler hızla artmıştır.

Mümtaz sınıfın oluşumunda temel olduğu Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'nin 1966'da Türkiye Tıp Akademisi şeklinde adı ile beraber tüzüğü de değişmiş, tıp dilinin Türkçeleşmesi Cemiyetin esas amacı olmaktan çıkmış ve bir tıp sözlüğü hazırlamak ancak amacı ve faaliyetleri arasında en sonda yer almıştır.

KAYNAKLAR

- 1)Yakup. G. (2009). Modern Eğitim Kurumlarının Batılılaşma Dönemindeki Gelişimi (1700–1900). *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 22 (<http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunigsed/article/view/1025002191> 25.04.2016)
- 2)Aslan, S., Yılmaz, A. (2001). Tanzimat döneminde Osmanlı bürokratik yapı ve düşüncesinin Değişimi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2(1): 287- 297.
- 3)Şarman K. (2006).*Türk Promethe'ler: Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925-1945)*.İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- 4)Ülman Y.I. (2007). Türkiye'de 19. ve 20. Yüzyıllarda Tıp Tarihinin Ana Hatları.*Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*. İstanbul: İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi 40. Yılda 40 Kitap Serisi, Üniv. Yay.no.4711, Fakülte yay.no.00249, syf.175-186.
- 5)Tekeli, İ., İlkin, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü (2.Baskı)*.Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- 6)Öztürk. H., Elçioğlu, Ö. (2012). Osmanlı Devleti'nde anatomi çalışmaları üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Klinikleri J MedEthics* 20(3):170-8.
- 7)Karataş S. Osmanlı eğitim sisteminde batılılaşma. (<http://www.aku.edu.tr/aku/dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/V1/skaratas.pdf> 03.05.2016)
- 8)Aydüz, S. (2008). Medrese ve tekke dışındaki eğitim müesseseleri tarihi literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6(12):139-180.
- 9)Sarı N. (2012). Tıp. TDV İslam Ansiklopedisi. Ankara: Cilt.41, syf.101-111.
- 10)Berker N, Yalçın S. (2003). *Tıbbiye'nin ve Bir Tıbbiyeli'nin Öyküsü. Osman Cevdet Çubukçu*.İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- 11)Kahya, E.,Erdemir, A.D. (2000). *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kuruluşları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- 12)Kemahlı, S. (2015). Tıp eğitimi ve hekimlik dilimiz nasıl Türkçeleşti? *Tıp Dünyası Dergisi*14:44.(<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ted/article/view/5000144899> 9.11.2015)

- 13)Yıldırım. N. (2015). *İstanbul Tıp Fakültesi Tarihine Bakış*.(https://www.academia.edu/17847223_20.04.22016)
- 14)Altıntaş, A. (2006). K.A.Bernard'ınMekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Kurucusu Olduğu Meselesi ve Görevi Hakkında. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*.Ed.Hatemi H, Altıntaş A. İstanbul: Global, syf.79-89.
- 15)Yıldırım, G., Kadioğlu, S., Uzel, İ. (2007). Galip Ata Ataç'ın "Tıp Fakültesi" kitabında yer alan Osmanlı Dönemi tıp eğitimi tarihçesi bilgileri. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 29 (4): 185-191.
- 16)Öztürk, H., Karasu, C. (2014). Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin kurucusu Charles Ambroisse Bernard'ın eserleri ve Osmanlıya etkileri üzerine bir değerlendirme. *Ali Tıp Bülteni* 19(3): 125-134.
- 17)Terzioğlu A. (1993). Tersane-i Amire'dekiTabiphane'den Gülhane'ye Türk tıbbının batılılaşması. *Türk Tıbbının Batılılaşması. Gülhane'nin 90. Kuruluş Yıldönümü Anısına 11-15 Mart 1988'de Ankara ve İstanbul'da Yapılan Simpozyuma Sunulan Bildiriler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, syf. 24-31.
- 18)Ülman, Y. I. (2006). Mekteb-i Adliye-i Şahane'de Eğitim (1838-1848). *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*.Ed.Hatemi H, Altıntaş A. İstanbul: Global, syf.71-76.
- 19)Ülken, H. Z. (2005). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi (8.Baskı)*.İstanbul:Ülken Yayınları.
- 20)Sarı, N. (1987). Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniyye ve tıp dilinin Türkçeleşmesi akımı. *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri. 1. Millî Türk Bilim Tarihi Sempozyumu 3-5 Nisan 1987*. Ed. İhsanoğlu E. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, syf.121-142.
- 21)Hatemi, H., Işıl, Y. B. (1989). *Bir Bilim Dili Mücadelesi ve Tanzimat*.İstanbul: İşaret.
- 22)Altıntaş, A. (2006). Sivil Tıp Eğitimi (Mülki Tıbbiye)'nin Kuruluşu. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*.Ed.Hatemi H, Altıntaş A. İstanbul: Global, syf.118-124.
- 23)Altıntaş, A. (2010). Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'den Türkiye Tıp Akademisine. *Dünden Bugüne Türkiye Tıp Akademisi*.Türkiye Tıp Akademisi Yayınları No.3. İstanbul: Muka Matbaa, syf.9-31.
- 24)Günergün, F. (2013). Türkiye'de tıp tarihi: Geçmiş yıllardaki çalışmalar ile son araştırmaların incelenmesi. *Tarih Okulu* 14: 267-280.
- 25)Günergün, F. (2003).OndokuzuncuYüzyıl Türkiye'sinde kimyada adlandırma. *Osmanlı Bilim Araştırmaları* 5(1):1-30.
- 26)Elçin, M. (2010). Tıp eğitiminin tarihçesi. *Hacettepe Tıp Dergisi*41:195-202.

27)22)Altıntaş, A. (2006). Haydarpaşa Tıbbiyesi. *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*.Ed.Hatemi H, Altıntaş A. İstanbul: Global, syf.94-96.